

1

**UNA EMPRESA ARTÍSTICA DELS COMTES D'URGELL:
L'ESGLÉSIA DE SANTA MARIA DE CASTELLÓ DE FARFANYA
(NOGUERA)**

Carmen Berlabé

L'objectiu de la present comunicació és oferir una primera aproximació al conunt monumental de l'església de Santa Maria de Castelló de Farfanya, edifici gòtic bastit, segons la nostra proposta, mitjans del segle XIV, sota la comitència del comte Pere d'Urgell i la seva mare Cecília de Comenge¹. Volem destacar la importància del monument tant pel que fa a la seva vessant artística com pel assenyalat paper que tinguè la vila de Castelló de Farfanya dins del comtat d'Urgell. No pretenem, en aquest breu treball, presentar una valoració històrico-artística enhaustiva, que, d'altra banda, pensem oferir ben aviat, sinó remarcar aspectes puntuals del conjunt, tal com la importància de l'heràldica alhora d'esbrinar la comitència o la necessitat de recuperar un patrimoni arquitectònic i esultòric que s'està deteriorant inexorablement.

L'església de Santa Maria, de la que oferim, per primer cop, la publicació de la planta (Fig. 1) i que debem a la generositat del Dr. Francesc Fitè, fou bastida, suposem, als volts de 1350, en substitució d'una altra castral, més antiga, també sota l'advocació de Santa Maria; cap document recolza aquesta data però referències indirectes com la datació que fa Rosa Alcoy² del retaule de Sant Francesc –avui al Museu Diocesà de Lleida– procedent de la capella de l'església de la mateixa advocació en porten a fixar aquesta data com a punt de referència; aquesta autora estima que el retaule fou executat entre 1345–1355 i hem de pensar que, quan el retaule fou pintat, la capella estava-enllestida.

El factor determinant, però, per fixar la cronologia de l'edifici, és l'existència de senyals heràldics de la comtessa Cecília de Comenge, mare del comte

1. Diferents autors (D. MONFAR, *Historia de los condes de Urgel*. Publicada por Real Orden de Próspero Boetull y Mascaró, Barcelona, J. Eusebio Monfort, 1853; P. SANAHUJA (1965), *Història de la ciutat de Balaguer*, Balaguer, Excel·lentíssim Ajuntament, Impremta Romeu, 1984; L. MONREAL–M. DE RIQUER, *Els castells medievals de Catalunya*, vol. III, Barcelona, Ariel, 1965; E. CORREDERA, *Noticia de los Condes de Urgel*, Lleida, IEL, 1973, situen la construcció de Santa Maria entre els anys 60 i 70 del segle XIV. N. DE DALMASES–A. JOSE PITARCH, *L'Art Gòtic, segles XIV–XV*, "Història de l'Art Català", vol. 3, Barcelona, Ed. 62, 1984, p. 55, consideren l'església ja edificada l'any 1341, promoguda per Pere d'Aragó, comte d'Urgell; sens dubte la referència és producte d'un anacronisme, ja que el comte Pere, el 1341, tenia 4 anys.

2. R. ALCOY, *Pintures del gòtic a Lleida*, Editat pel Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Lleida, Barcelona, La Estampa, 1990, pàgs. 99–101, fig. 141.

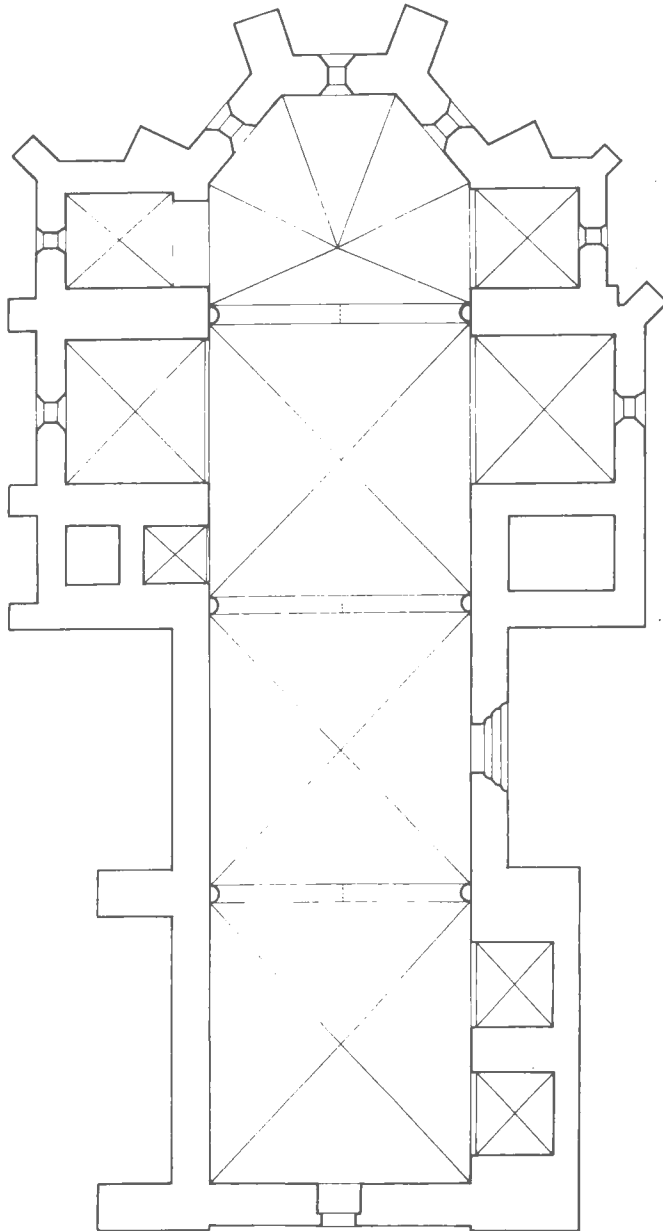

Fig. 1. Planta de l'església de Santa Maria de Castelló de Farfanya

Pere d'Urgell i vídua del comte Jaume, que alternats amb l'heràldica comtal i la de la vila, apareixen a les claus de volta de la nau. Cal tenir present que dins de l'abaciat de Sant Pere d'Ager, Castelló esdevingué centre d'un dels priorats en que es dividí el seu territori jurisdiccional, essent dotada l'església castral de la comunitat de clergues, regida per un prior que era alhora membre del capítol de la Col·legiata d'Ager. Endemés, cal tenir en consideració igualment, el fet que Castelló esdevingué, pels darrers comtes d'Urgell, una vila important, que afavoriren amb la construcció d'un palau nou, o, almenys, engrandit. Aquesta importància es feu ben palesa en l'època del comte Pere, ja que la vila fou una de les seves residències més importants, juntament amb Ager i el Castell Formós de Balaguer, la, aleshores, capital comtal³.

Pensem quela idea de construir un gran temple prop d'aquesta residència comtal fou concebuda per la Comtessa, vídua del comte Jaume des de 1347, any en que llur fill Pere tenia deu anys. És, de fet, l'únic monument que ostenta l'heràldica de Cecília de Comenge, ja que aquesta no apareix a la capella de Sant Miquel de Balaguer, malgrat que fou una obra promoguda per la Comtessa. La decoració que avui perviu en aquest monument presenta els escacs d'Urgell, encara que, mercès a les descripcions de Monfar⁴ ens ha arribat notícia de què la volta estava ornada també amb l'heràldica de barres i escacs, la pròpia del comte Pere i la mateixa que campeja al claustre de la Col·legiata de Sant Pered'Ager, obra promoguda i sufragada pel mateix comte⁵.

L'edifici

La fàbrica de l'edifici, que segueix en tot l'esquema que s'imposà en l'arquitectura gòtica catalana d'aquesta època, no es contradiu amb la datació que proposem. Es tracta d'una església de nau única amb tres trams, absis poligonal, capelles entre contraforts i dues portes, l'una a ponent dovellada, que correspon a l'edifici primitiu i l'altra a la façana meridional, construcció que estimem de mitjans del segle XV, substituïnt una porta anterior. És un típic portal d'arc apuntat i motllurat, provist de timpà, presidit per una imatge de la Verge –avui al Museu Diocesà de Lleida⁶– flanquejada per dos àngels que sostenen l'heràldica del comitent i promotor, que repeteix les divises dels

3. Em remeto directament a l'obra de F. FITE, *Reculls d'Història de la Vall d'Ager. I. Període antic i medieval*, Bellpuig, Impremta Saladrígues, 1985, que recull i comença tota bibliografia sobre el tema.

4. El cito de segones; veure E. CORREDERA, *Op.cit.*, p. 190, n. 10.

5. F. FITE, *Op. cit.*, p. 243.

6. P. BESERAN, n.i. 630, Fitxa museística Museu Diocesà de Lleida, 1991.

Foix-Bearn⁷. En aquest portal cal encara fer menció de dues mensuletes reaprofitades: potser del portal anterior, on hi figura l'heràldica dels Cardona i, per l'altra, dos ocells afrontats, sense que, pel moment, hagim esbrinat l'origen de la nissaga. Segueix aquesta portada una tipologia comuna per aquesta època, que veiem reflectida en l'obra de Rotllí Gautier a la tomba de Berenguer de Barutell a la Seu Vella de Lleida. No podem perdre de vista la relació d'aquest mestre, actiu a la Seu de Lleida els anys 30-40 del segle XIV, amb l'església de Castelló de Farfanya, relació que ens ve donada per l'inventari de béns del mestre, publicat pel Dr. Alonso⁸, on hi consta el dibuix d'una finestra de Santa Maria de Castelló de Farfanya.

Pel que fa a la nau, tan sols incidirem en el distint estil dels tallers que executaren les claus de volta del presbiteri i el primer tram de la nau, més dins el corrent francès que es prodigà en la zona la primera meitat del segle XIV i les dues claus restants, del segon i tercer tram, que denuncien un taller impregnat dels corrents filo-italians.

Quant a la iconografia de les claus trobem, començant per la banda del presbiteri, la «Maiestas Domini», «Maiestas Mariae», «Anunciació» i «Coronació de la Verge», aquesta darrera enderrocada. Com acabem d'indicar, la diferència entre ambdós tallers és ben palesa, fins hi tot pel que fa a la tècnica emprada, a base solament de policromia pels escuts de les dues primeres claus de volta i de relleu i policromia de les restants.

L'heràldica que acompanya les representacions iconogràfiques, alterna la pròpia Cecília de Comenge (Fig. 2) i la del comtat d'Urgell amb la de la vila de Castelló i, en el cas de la clau de volta del primer tram de la nau –amb representació de la «Maiestas Mariae» (Fig. 3)–, amb una altra que clarament s'adscriu a la figura d'un abat pel fet que hi figura en un dels escuts de la típica creça amb triple anusat, mentre que en un altre escudet, oposat a aquest, hi figura un copó. Sens dubte es tracta d'un membre de la família Copons. Cal recordar, que Ponç de Copons fou abat de Poblet fins el 1347, any del seu òbit, així com la que hom suposa com germana seva, Elisenda de Copons, que fou abadessa de Vallbona de les Monges (1340-1348)⁹, sense que aquesta observació impliqui, «a priori» cap intent especulatiu d'atribució.

De les capelles laterals, hem de remarcar les situades a banda i banda del

7. Desconeixem, avui per avui, la identitat del comitent: els distintius heràldics de la banda dreta d'ambdós escuts, ens indiquen que es podria tractar d'un membre de la branca Foix-Bearn, malgrat les representacions que coneixem presentin dues vaques passants, i no una, com és el cas d'aquest escut. La presència de les cadenes navarreses ens fan pensar en Gastó IV de Foix-Bearn que es casà amb Elionor d'Aragó, més tard rei de Navarra.

8. *Los maestros de -La Seu Vella de Lleida- y sus colaboradores*. Lleida, IEL. Gráf. Larrosa, 1976, p. 111.

9. A. ALTJESNT, *Història de Poblet*, Poblet, 1974, pàgs. 208 i ss.

Fig. 2. Heràldica de Cecília de Comenge. Correspon a la clau de volta enderrocada del tercer tram de la nau. Església Santa Maria de Castelló de Farfanya.

Fig. 3. Clau de volta «Maistas Mariae» . Església Santa Maria de Castelló de Farfanya.

presbiteri, que podem considerar cronològicament un xic posteriors a la resta del temple. Sengles esclètxes, paleses a les juntes de les capelles, on se sol·den amb la fàbrica de la nau, ens fan pensar que en construccions afegides i no realitzacions dutes a terme en el moment de l'execució del projecte de construcció del temple. Ambdues capelles, construïdes entre contraforts (Fig. 4, Fig. 5), –en el cas de la capella esquerra, és ben evident, per aquesta causa, la col·locació asimètrica de l'arcada d'accès respecte als nervis de la plenmenteria que descarreguen les presions de la volta del presbiteri–, denuncien, tant per llur ubicació preferent com per les restes d'heràldica, que la construcció fou promoguda per personalitats destacades de l'estament nobiliari o eclesiàstic. Destaca per l'escultura la capella de la banda esquerra (Fig. 6) on, en els frisos de les impostes de l'arcada d'accès hi apareix una iconografia d'éssers fantàstics que, en certa forma se'ns vincula amb una tradició, que ja advertim en el claustre de Santes Creus, derivada del món de la miniatura, concretament dels «marginalia», i de la que també troben exemples a la galeria nord del claustre de la Seu Vella de Lleida¹⁰. La volta d'aquesta capella presenta també la creu de «paté» de l'heràldica de Cecília de Comenge, la qual cosa a més de fixar cronològicament el temps de la construcció, ens revela, per la sumptuositat de l'escultura i l'espai privilegiat que ocupa, una voluntat de pervivència immanent, sotmesa als esquemes àulics d'una mentalitat enèrgicq, que assoleix el grau màxim d'expressivitat en els panteons dinàstics¹¹.

És una tasca arriscada recrear el panorama de l'església un cop bastida i posada al culte, i més tenint en compte les reformes efectuades al llarg del temps, tal com la construcció relativament moderna del campanar, que, ocupa, amb tota seguretat, l'espai d'una primitiva capella. A través, però, de les descripcions dels Llibres de Visita dels segles XVIII i XIX, hem pogut recomposar, per aquests segles, les advocacions de les capelles de l'església, dedicades a Sant Andreu, Santa Caterina, Sant Antoni de Pàdua, Santa Anna, la Concepció, Sant Jeroni i Sant Francesc¹². El Visitari del bisbe Messeguer¹³ recull, l'any 1891, un canvi d'advocació de la capella de Santa Caterina per la

10. Vegeu F. ESPAÑOL, *La catedral de Lleida: arquitectura y escultura trecentistas*, dins "Actes del Congrés de la Seu Vella de Lleida", Lleida, Pagès Ed., 1991, pàgs. 181–213.

11. Em remeto als nombrosos treballs de la Dra. ESPAÑOL, entre ells l'obra basada en la seva tesi doctoral «*Sicut ut decet. Nobleza y espacio funerario en la Cataluña bajomedieval*, (en premsa).

12. Arxiu Històric «Jaume Caresmar», Ager, «Visita General de tot lo arxiprestat de Ager fet per lo Il·ltre. Senyor D. Francisco Esteve Arxipreste de Ager, en los anys 1757 y 1758»; Arxiu Capitular de Lleida, Caleaix 173 (Ager) «Visita General del Arxiprestado de Ager, hecha en 1783 por su arzobispo Ambrosio Escudero» i estant 4. Secció Visites Pastorals, Llibre de Visites del bisbe Messeguer, «Santa Visita del Obispado de Lérida 1890, 1891». Lleida, Imprenta José Pla, vol. 18.

13. Supra.

de l'Assumpta. Aquest canvi serà justificat pel fet que, en aquesta mateixa capella hi havia, juntament amb un «quadro» de Santa Caterina, segons recull literalment el Llibre de Visites de l'arxiprest d'Ager, Francesc Esteva, una urna amb la imatge de l'Assumpta¹⁴.

El patrimoni artístic. Vicissituds

Del patrimoni dispers, procedent d'aquestes capelles, en tenim alguna notícia. El retaule de Sant Francesc, abans esmentat, i que correspon a la capella del mateix nom, roman avui al Museu Diocesà de Lleida, on ingressà a partir de la Guerra Civil espanyola. Els senyals heràldics amb figura de cèrvol que ostenta el retaule, ens fan pensar en els donants com a possibles membres de la família Cervelló¹⁵. També entre el fons del Museu Diocesà de Lleida, tenim una predeïlla amb parelles de Sants (n.º.152), que segons indica una fotografia «in situ» de l'any 1911¹⁶, estava col·locada sota el retaule de Sant Francesc, sense que hi hagi cap notícia del conjunt al que, en un principi, estava adscrita; no descartem, però, la possibilitat de que aquesta peça hagués format part d'algun retaule de l'església de Sant Miquel, a la mateixa vila¹⁷. Per la capella de Sant Andreu, el Visitari de 1757 esmenta un retaule de pedra, que, en data indeterminada, es va recomposar afegint-li escenes d'un altre retaule, concretament el de Sant Nicolau i Santa Úrsula¹⁸. Ambdós retaules, adscrits a l'«Escola de Lleida» i connectats amb el taller de Bartomeu de Robió¹⁹, foren desmantellats durant la guerra civil i dipositats a Lleida al «Museu del Poble», situat a l'edifici de l'antic hospital de Santa Maria²⁰. Allí els panells foren separats i els retaules reconstruïts, segons consta en el «Tercer Informe sobre la ciudad de Lérida», elaborat l'any 1938, pels responsables del «Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional»²¹. El 15 d'octubre de

14. Supra 10.

15. Aquest escut amb figura de cèrvol s'alterna amb un altre, desconegut, amb la imatge d'un sol. Ambdues heràldiques corresponen, sens dubte, al matrimoni donant, representat a la part central de la predeïlla.

16. Arxiu Mas, n.º. clixé 9753-C.

17. C. BERLABE, n.º. 152 al Catàleg del Museu Diocesà de Lleida (en premsa).

18. Em remeto a l'obra clàssica d'A. DURAN I SANPERE, *Els retaules de pedra I*, «Monumenta Catalonia», I, Barcelona, Ed. Alpha, 1932.

19. Podeu consultar F. ESPAÑOL, *Op. cit.*; també, de la mateixa autora, *El escultor Bartomeu de Robio: un puente entre Italia y Cataluña en la segunda mitad del siglo XIV*, (en premsa).

20. C. BERLABE-F. FITE, *Inventaris del Patrimoni Artístic de les comarques de la demarcació de Lleida (1897-1938)*, (en premsa).

21. C. DOMINGUEZ DE LA FUENTE-J. MASRIERA CAMPINS, *Tercer informe sobre ciudad de Lérida. Lérida 18 de mayo de 1938*, (Informe mecanografiat), Lleida, BEI «Llegat Tarragó».

Fig. 4. Capella banda esquerra del presbiteri. Església Santa Maria de castelló de Farfanya.

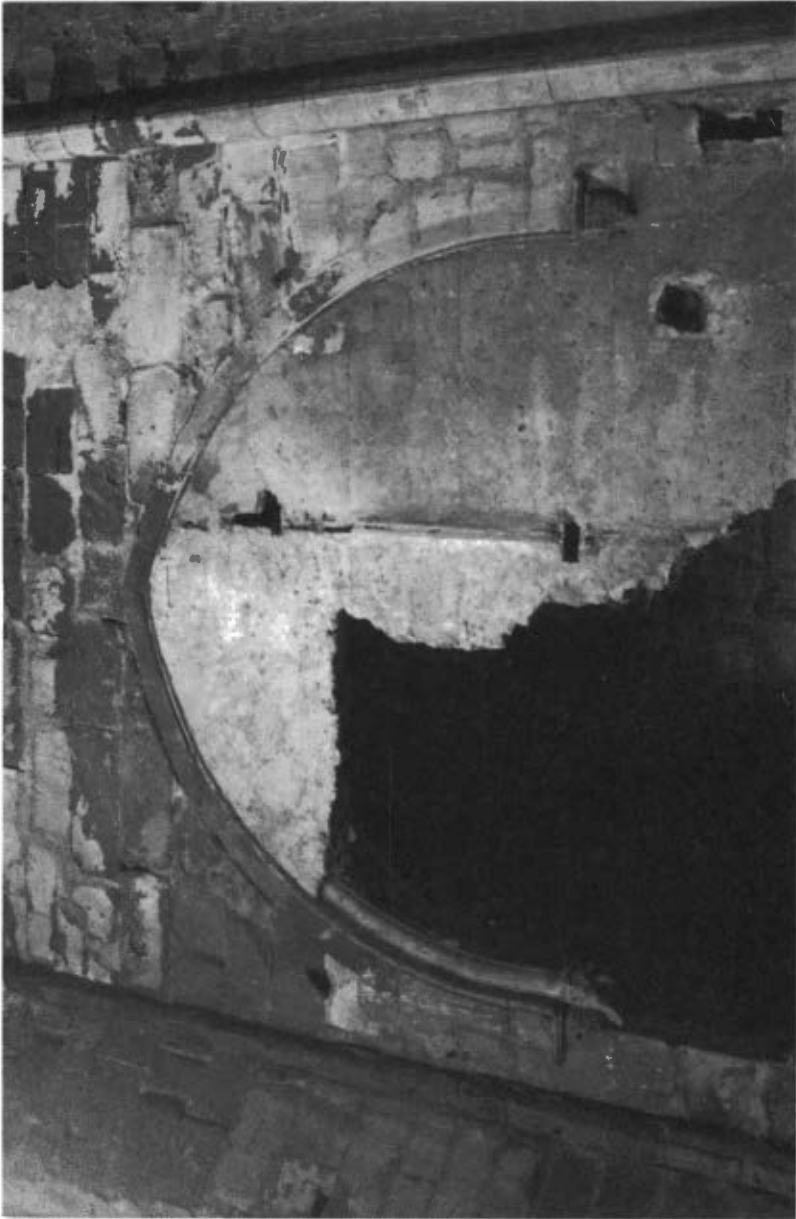

Fig. 5. Capella banda dreta del presbiteri. Església Santa Maria de Castelló de Farfanya.

1940, el retaule de Sant Andreu fou reclamat pel rector de la vila, formalitzant-se la devolució el 19 de desembre del mateix any²²; l'any 1969 Frederic Marès adquirí, pel seu museu, la imatge del titular²³, i, en un altre moment, un fragment de pinacle i la mènsula, amb senyals heràldics desconeguts –els mateixos que apareixen al sòcol– que suportava la imatge del Sant²⁴. Aleshores «Museu d'Art de Catalunya» adquirí, l'any 1984, un panell d'aquest retaule, concretament «l'aparició de Sant Andreu a un bisbe temptat pel dimoni» (M.N.A.C., n.i. 122.485)²⁵. A la sagristia de l'església de Sant Miquel, a la mateixa vila, hem trobat part del panell de «la crucifixió del Sant» (Fig. 7), un gablet, el coronament del pinacle, el sòcol (part de la qual està exposat a l'església) i el fris del conjunt i fragments de panells indeterminats sense figuració²⁶; la resta del retaule roman desapareguda. Quant al retaule de Santa Ursula i Sant Nicolau és avui propietat del Museu Diocesà de Lleida. Segimon Balagué presenta, en la seva monografia sobre la vila²⁷, com procedent de l'església de Santa Maria, una taula, atribuïda a Jaume Ferrer I²⁸, de la Verge entronitzada, amb l'infant i dos àngels que Post²⁹ documenta l'any 1930 a l'«Art Institute» de Chicago i Gaya Nuño i Gudiol-Alcolea³⁰, els anys 1958 i 1987 respectivament a l'«Speed Art Museum», de Louiseville (Kentucky). La procedència, però, no és gens clara, ja que l'únic indici que tenim, prové d'una referència, manuscrita, del revers d'una fotografia de la taula, procedent de

22. C. BERLABÉ-F. FITE. *Op. cit.*

23. Sembla ser que aquell mateix any Frederic Marès fou denunciat, acusat de «perista» pel aleshores rector de Castelló de Farfanya i comparegué a les dependències de la «Brigada de Investigación Criminal». Allí es declarà que la peça havia estat adquirida al començament d'un antiquari («Pronto. revista de actualidad», n. 1022, 7-12.91, pàgs. 46-47).

24. Vegeu J. BRACONS a *Catàleg d'escultura i pintura medievals* (Fons del Museu Frederic Marès I), Barcelona: Impremta Municipal, 1991, pàgs. 340-343.

25. Vegeu *L'època de les catedrals. Romànic-Gòtic. Tresors del Museu d'Art de Catalunya*, Girona, Ajuntament/Museu d'Història de la Ciutat, 1988, p. 173, cat. 128.

26. Hem de dir que l'any 1988 aquestes peces, que es trobaven entre els mals endressos d'una capella sense culte, a l'església de Sant Miquel, foren detectades per F. Fité i la Dra. Español, que alertaren al Servei de Patrimoni de la Generalitat de llur importància alhora que reivindicaren una ubicació més adient.

27. *Castelló de Farfanya. Monografia històrica*, Lleida, Diputació Provincial, 1987.

28. J. GUDIOL-S. ALCOLEA, *La pintura gòtica catalana*, Barcelona, edicions Polígrafa, 1987, pàgs. 113, 337, fig. 597.

29. CH.R. POST, *A History of Spanish Painting*, Vol. II, Cambridge, Harvard University Press, 1930, p. 298, fig. 182.

30. J.A. GAYA NUÑO, *La pintura española fuera de España*, Madrid, Espasa Calpe, 1958; J. GUDIOL-S. ALCOLEA, *Op. cit.*

l'Arxiu Fotogràfic de l'Institut d'Estudis Ilerdencs³¹. També es fa ressò de l'existència d'un quadre, desaparegut, de Sant Jeroni escrivint la Bíblia, suposem que el mateix que s'esmenta al Visitari de l'arxiprest Esteva, l'any 1757, per la capella del Sant; d'una pintura, també desapareguda, amb la vida de Maria a la capella de Santa Anna, que en el Visitari es descriu com «retaulo de fusta pintat». Per la capella de Santa Caterina –després de l'Assumpta– Balagué descriu un quadre de la Santa en pintura, que no es contradia amb la informació que ens dóna el Visitari, on s'afegeix la notícia de l'existència d'una urna amb la imatge de l'Assumpta, sense que es tinguin notícies d'ambdues peces; per la capella de Sant Antoni tant en el Llibre de les Visites com en la monografia de Balagué hom parla d'un quadre del Sant i per la capella de la Concepció, Balagué descriu «una imatge més que al natural i columnes salomòniques daurades» i en el Visitari es fa esment «d'un quadro ab la imatge de Maria Santíssima»; d'aquestes peces tampoc en tenim constància.

Segimon Balagué presenta, també, en la monografia de la vila, un quadre, avui desaparegut, amb la decapitació de Sant Joan Baptista, que situa a la dreta del presbiteri, mirant l'altar major, sense que els Visitaris recullin cap notícia al respecte.

El Museu Episcopal de Vic, aixopluga el retaule de «La Pietat», també procedent de Castelló de Farfanya, sense que tinguem notícia de la seva ubicació³².

Pel que fa a l'altar major, retaule de pedra de l'«Escola de Lleida», és el que avui es troba, després d'una recent i controvertida restauració, a la capella major de l'Església de Sant Miquel³³, així com la Verge titular, que presenta una matussera reconstrucció, palesa sobretot en el cap de la Verge i en el de l'Infant. Aquest retaule, que patí, durant l'esclat bèl·lic de 1936, els efectes

31. No hi consta, en la fotografia, la propietat del dret (l'obra ja esmentada de J. Gudiol-S. Alcolea no se'n fa essò i Gaya Nuño *Op. cit.*, publica una fotografia cedida per l'«Art Institute» de Chicago, on suposadament la mateixa que Post, *Op. cit.* publicà i, per tant, no podem reseguir la referència inicial. D'altra banda, cap dels autors (Post, Gudiol, Gaya Nuño) fa esment de la procedència de la peça i aquest silenci ens obliga a utilitzar la informació amb molta cautela, i més si tenim en compte que Balagué, en la mateixa obra, adscriu a lamateixa església una predel·la, atribuïda al «Mestre de Estimariu» (J. GUDIOL-S. ALCOLEA, *Op. cit.*, pàgs. 67, 323, fig. 315), avui al Museu Episcopal de Vic, que no prové de Castelló de Farfanya, tal com hi consta al revers de la fotografia que es troba a l'Arxiu Fotogràfic de l'IEI, sinó de Castellbó (Alt Urgell), com així ho confirmen l'obra ja esmentada J. GUDIOL-S. ALCOLEA, *Op. cit.* i la documentació del Museu de Vic. (Agraeixo a Mn. Miquel S. Gros la informació tramesa telefònicament. Donat que l'Arxiu de l'IEI fou l'únic arxiu gràfic que Segimon Balagué consultà, la confusió és ben palesa. He d'afegir que aquesta circumstància, que obceca a un error per part de l'encarregat, l'any 1944, de la documentació de les fotografies, res té a veure amb l'eficàcia actual del servei d'arxiu, que duu a terme J.L. Rodríguez, un excel·lent professional alhora que company de recerques.

Fig. 6. Interior capella banda esquerra del presbiteri. Església Santa Maria de Castelló de Farfanya.

Fig. 7. Fragment Retaule Sant Andreu. Sacristia església Sant Miquel de Castelló de Farfanya.

devastadors del foc³⁴, fou també traslladat al «Museu del Poble» de Lleida i restituit a la vila després de la contenda.

A la banda esquerra de l'alata major, estava situat el sepulcre d'Ermengol IX, fill de Ponç de Guerau, mort l'any 1243. Avui, l'arquella d'aquest sepulcre es troba, llevat d'un fragment dipositat a la Seu Vella de Lleida, a l'església de Sant Llorenç, propietat del Museu Diocesà, mentre que el ja cent, que fou robat de la sagristia de la Seu Vella de Lleida, on es va traslladar després de la guerra civil, el podem admirar al Museu dels «Cloisters» de Nova York³⁵.

Entre els elements desapareguts, cal esmentar la trona de guix, destruïda durant la guerra civil, que estava col·locada al mur meridional³⁶, on encara s'aprecien els senyals.

No podem cloure aquest treball sense esmentar els elements d'escultura reaprofitada que flanquegen la font monumental d'època barroca, situada a la «Plaça de la Font», al cor de la vila; es tracta de dos àngels, soterrint l'un

32. Segons notícies facilitades per Mn. Gros, el retaule ingressà al Museu el segle passat, a la dècada dels noranta. Pensem que l'ingrés es devia formalitzar abans de 1893, ja que fou en aquesta data quan es va fundar el Museu Diocesà de Lleida, que aplegà, des d'aquell any, les peces artístiques de la Diòcesi i pensem que un retaule com el de «La Pietat» no se n'hagués sotret. D'altra banda, sembla que la predel·la no es correspon a les mesures actuals del retaule, recomposat pels volts de 1930, i que s'insinua de major format. Hem de recuperar, en aquest moment, la notícia de la taula de la Verge i el Nen suposadament procedent de Castelló de Farfanya, (supra n. 26) i deixar-nos seduir per la hipòtesi d'un gran retaule, del que formarien part els fragments de «La Pietat» i la predel·la de Vic, la taula de l'«Speed Museum», i d'altres fragments desconeguts, entre ells l'altra part de la predel·la que hem de suposar ubicada al registre inferior dret del retaule, i que, donat que el bancal de Vic clou el repertori hagiogràfic de la banda dreta amb la imatge de la «Verge Dolorosa», ostentaria l'extrem esquerre la imatge del «Baró de Dolors» o, més versemblantment, la de Sant Joan ja que la imatge de Jesús «patiens» degué conformar el pafó central de la predel·la, amb estructura independent, com és el cas del retaule procedent de la parroquial d'Albatàrrec (Segrià) i avui al Museu Diocesà de Lleida, obra del mateix pintor.

33. Entre els elements que es traslladaren, després de la contenda, de l'església de Santa Maria a la de Sant Miquel, cal esmentar la pila baptismal.

34. J. BASSEGODA, *Arquitectura profanada*, «Cataluña Prisionera», Barcelona, Mare Nostrum, 1990, p. 104. Agraeixo a la Dra. Español, a més de tots els valuosos consells i la nombrosa bibliografia que m'ha facilitat, el coneixement d'aquesta obra que m'ha aportat dades molt profitoses pels meus treballs de recerca, en especial pel que fa a la investigació que he dut a terme sobre el Museu Diocesà de Lleida.

35. *Through de cloisters*, New York, The Metropolitan Museum of Art, 1989, p. 82.

36. F. ESPAÑOL, *Un púlpito gótico en la catedral de Lérida en la obra de Jordi Safont*, «Boletín de Museo e Instituto «Camón Aznar»», XL(1990), pàgs. 21-42, en fa esment, i publica unareproducció. De la mateixa tipologia ho és el púlpit, també d'estuc, de l'església parroquial de Santa Maria de Mansó (Vegeu R. DEL ARCO, *Catalogo monumental de España*, Huesca, Madrid, Instituto Diego Velázquez, 1942, vol. I, p. 217, vol. II, p. 483).

l'heràldica comtal d'Urgell, l'escut de pal partit amb els escacs d'Urgell i les barres del Casal d'Aragó (Fig. 7) i l'altre, l'escut, també de pal partit, amb les armes de la Baronia d'Entença i les mateixes barres d'Aragó; la mateixa heràldica apareix en les claus i les mènsules del claustre de la Col·legiata de Sant Pere d'Ager, promogut pel comte Pere³⁷. Cal situar cronològicament dits angles cap a finals del segle XIV, en l'època de l'esmentat comte; estilísticament, són obres vinculades als corrents lleidatans propers al cercle de Jordi de Déu, documentat a la Seu Vella de Lleida entre els anys 1361–1367³⁸. No descartem que el seu destí o emplaçament original hagi estat un monument funerari, o bé alguna construcció monumental del castell dels Comtes, a la mateixa vila. També a la part interior de la mateixa font i com a element reaprofitat i trobem una marededéu amb nen; presenta una tipologia freqüent en les produccions de l'àrea de Lleida i Tarragona que podríem situar cap a mitjans del segle XIV. Té el cap mutilat, igual que el Nen, així com la ma dreta, amb la qual devia sostenir, com era habitual, un pomell de flors.

37. F. FITE. *Op. cit.*

38. G. ALONSO. *Op. cit.* p. 40.

Fig. 8. Angel tenant. Pont monumental Castelló Farfanya.

